

Prevention of crimes based on cognitive presuppositions in the light of jihad of clarification

Mohammad Ghahramani*

Master of Law, Islamic Azad University, Ardabil,
Iran.

Abstract

The behaviors and reactions of people towards social issues can be different regarding the same issues under various factors. In the meantime, the factor of cognition and perception has a great impact on behavior in the way of perception and interpretation of surrounding information. In criminology, theories based on the causes of delinquency have been presented about the cognition and thinking of criminals, which affect the decision-making and calculation system of criminals. Cognition and understanding can be the reason for behavior because it organizes the motivation of criminals. In this view, cognition, like behavior, has the possibility to be learned and is identified as the main variable in the development of crime in terms of the dynamic factor of crime. Incorrect and non-uniform cognition among citizens can lead to the formation of criminal cognitive presuppositions. Under the influence of crime dynamic factors, criminal preconceptions bring potential criminal behaviors to actuality. Presuppositions negate the scope of analytical thinking and logical performance in response to social phenomena. The formation of cognitive presuppositions may be caused by false and distorted information or otherwise, which is done by arranging foregrounds in backgrounds. Presuppositions are the information acquired in the mental processes arranged due to the backgrounds that influence the interpretation of new information and bear on it. Presuppositions may cause hatred, anger and prejudice towards certain subjects or people in the potential criminal and intensify his dangerous state. The concept of jihad of clarification, focusing on the cognition and perception of the audience with a preventive nature, aims to prevent false perception and the formation of an incorrect calculation system in the mind, and misinterpretation and misunderstanding of events. The place of the concept of jihad of clarification in the criminal policy, considering the modern social relations, can be a smart approach with the participation of the society. The concept of jihad of clarification, in terms of its features and formulations, tries to persuade and resolve cognitive conflicts in a reasoned and documented way, and it can play a role in the rehabilitation of criminals.

Keywords: crime, deviance, jihad of clarification, presupposition, cognition, modern social relations, virtual space

Received: 19/January/2023

Accepted: 19/April/2023

eISSN: 2783-4204

ISSN: 2783-3631

پیشگیری از جرائم مبتنی بر پیش فرض‌های شناختی در پرتوی جهاد تبیین

محمد قهرمانی* | دانش‌آموخته کارشناسی رشته حقوق دانشگاه آزاد اسلامی واحد اردبیل، ایران.

چکیده

رفتارها و واکنش انسان‌ها نسبت به مسائل اجتماعی تحت عوامل مختلفی می‌تواند در موضوعات یکسان، متفاوت باشد. در این بین، عامل شناخت و قوه ادراک فرد در نحوه برداشت و تفسیر اطلاعات پیرامونی تأثیر زیادی در رفتار او دارد. در جرم‌شناسی، نظریه‌هایی مبتنی بر علل سنجی بزه‌کاری درباره شناخت و تفکر مجرمان ارائه شده است که تصمیم‌گیری و نظام محاسباتی مجرمان را تحت تأثیر قرار می‌دهد. شناخت و ادراک به علت اینکه انگیزه مجرمان را سامان می‌دهد، می‌تواند دلیل و چرایی رفتار نیز باشد. در این دیدگاه، شناخت مانند رفتار از قابلیت یادگیری برخوردار است و به عنوان متغیر اصلی در تکوین جرم، با لحاظ عامل پویایی جرم‌شناسایی می‌گردد. شناخت نادرست و غیر واحد در میان شهروندان می‌تواند منجر به شکل‌گیری پیش‌فرض‌های شناختی مجرمانه گردد. پیش‌فرض‌های جنایی تحت تأثیر عوامل پویایی جرم از گذر اندیشه به فعل مجرمانه، رفتارهای بالقوه جنایی را به بالفعل می‌رسانند. پیش‌فرض‌ها، ساحت تفکر تحلیلی و عملکرد منطقی در واکنش به پدیده‌های اجتماعی را نفی می‌کنند. تکوین پیش‌فرض‌های شناختی ممکن است ناشی از اطلاعات دروغ و تحریف‌شده باشد یا غیر آن، که با چیدمان پیش‌زمینه‌ها در پس‌زمینه‌ها صورت می‌گیرد. پیش‌فرض‌ها، اطلاعات حصولی در فرایندهای ذهنی آرایش‌یافته ناشی از پیش‌زمینه‌ها هستند که بر تفسیر اطلاعات جدید تأثیرگذار بوده و بر آن متحمل می‌شوند. پیش‌فرض‌ها ممکن است باعث ایجاد نفرت، خشم و تعصب نسبت به موضوعات یا افراد خاص در مجرم بالقوه شده و حالت خطرناک وی را تشدید نمایند. مفهوم جهاد تبیین با تمرکز بر شناخت و قوه ادراک مخاطبین با ماهیت پیشگیرانه، در صدد جلوگیری از ادراک‌سازی کاذب و شکل‌گیری نظام محاسباتی نادرست در ذهن و تفسیر و برداشت نادرست از رویدادهاست. جایگاه مفهوم جهاد تبیین در سیاست جنایی، با توجه به روابط اجتماعی نوین می‌تواند با مشارکت جامعه، رویکردی هوشمندانه باشد. مفهوم جهاد تبیین با لحاظ ویژگی‌ها و صورت‌بندی‌های آن به روش مستدل و مستند سعی در متقاعدسازی و حل تعارضات شناختی دارد و در بازپروری مجرمان نیز می‌تواند ایفای نقش نماید.

کلیدواژه‌ها: جرم، انحراف، جهاد تبیین، پیش‌فرض، شناخت، روابط نوین اجتماعی، فضای مجازی

مقدمه

مفهوم پیشگیری با ابتناء به این نکته که عوامل بسیار زیادی در پیدایش جرم و بزه‌دیدگی با دامنه بسیار وسیع دخیل هستند، با تعیین نقش عوامل گوناگون در جرائم مختلف، می‌توان با اتخاذ راهکارها و برنامه‌های مناسب، این عوامل را تغییر داده، از ارتکاب جرائم، پیشگیری نموده و میزان آن‌ها را کاهش داد (جوان جعفری، سیدزاده ثانی، ۱۳۹۱: ۳۸). تأثیر مطالعات جرم‌شناسی پیشگیری در سیاست جنایی موجب ظهور راهبرد نظام‌مند سیاست جنایی در پیشگیری از بزه‌کاری و بزه‌دیده شدن شهروندان شده است که به‌صورت مستقیم یا غیرمستقیم با لحاظ حقوق پیشگیری، راهبرد کنشی را در سطوح و ابعاد مختلف با کاهش مناسبات مداخله نظام کیفری، اداری و انضباطی پیگیری می‌کند (نجفی ابرندآبادی، دیباچه نیکوکار و همکاران، ۱۳۹۴: ۹-۱۰). «سیاست جنایی بر اساس مفهوم موسع آن در چارچوب یک روش کلی و هدفمند از عوامل و زیرساختارهای گوناگون تأثیر می‌پذیرد. در این میان، سیاست موصوف به‌شدت تحت سیطره اندیشه‌ها، مکاتب و جریان‌های فرهنگی و سیاسی حاکم بر هر جامعه قرار دارد و این آموخته‌های کلی هستند که در قالب سیاست‌های تقنینی، قضایی و اجرایی به تبیین راهبردهای اصولی، به‌منظور مهار پدیده بزه‌کاری می‌پردازند» (نجفی توانا، ۱۳۹۶: ۷۰). جرم که یک پدیده اجتماعی و معلول عوامل مختلف اجتماعی است، ممکن است در جوامع مختلف پاسخ‌های متفاوتی در مهار و کنترل آن در بر داشته باشد؛ بنابراین، بر اساس سیاست جنایی دولت‌ها می‌تواند راهبردهای پیشگیرانه متفاوتی داشته باشد (نجفی ابرندآبادی، دیباچه نیکوکار و همکاران، ۱۳۹۴: ۹-۱۶). به‌منظور استفاده از تجربیات و نظرات مطلوب جامعه بین‌الملل در مسائل پیشگیری، از سال ۱۹۵۵ و طی دوره‌های پنج‌ساله، کنگره‌های «پیشگیری از جرم و عدالت کیفری» از سوی سازمان ملل متحد برگزار می‌شود. تا سال ۲۰۲۱، چهارده گردهمایی برگزار شده است. نظام عدالت کیفری دایر بر مدار جرم فعالیت می‌نماید اما پیشگیری، علاوه بر جرم به انحرافات اجتماعی نیز می‌پردازد. طبع نظام عدالت کیفری، پاسخ به جرم بعد از وقوع آن و به‌صورت واکنشی است اما پیشگیری، طبعی کنشی و مداخله قبل از وقوع جرم دارد که مزایای آن نسبت به رویکرد واکنشی، بیشتر و هزینه و خسارات آن بر جامعه، کمتر است (جوان جعفری، سیدزاده ثانی، ۱۳۹۱: ۵۹). سیاست جنایی با استفاده از نتایج علمی به‌دست آمده از سایر علوم در سازوکارهای مشخص اقدام به پاسخ‌دهی به پدیده‌های مجرمان می‌نماید. سیاست جنایی دولت‌ها طی چند دهه اخیر با تغییرات چشمگیری همراه بوده که به فراخور وجود روابط اجتماعی نوین، به‌منظور مؤثر بودن کنترل و مهار جرم، با متناسب‌سازی پاسخ‌های خود در جهت اهداف تعریف شده گام برمی‌دارد تا از سرعت تحولات عقب نماند. سیاست جنایی می‌باید کارایی خود را با تحول و تغییرات نوین نشان دهد و پاسخ‌های علمی برای پدیده‌های مجرمانه تنظیم نماید. یک سیاست جنایی کارآمد دارای مبانی و مفاهیم نظری غنی بوده که در اعمال و اجرای آن سیاست‌ها، با پوشش کلیه سازوکارها، آسیب‌ها و خلأهای موجود، رفع و منطبق با مسائل روز جامعه تنظیم شود. «رهیافت تجربه‌محور به سیاست جنایی، متضمن التزام علم پیشگیری به استفاده از معتبرترین مطالعات علمی معتبر در ارزیابی برنامه‌هاست» (ولش، فارینگتون، در نیکوکار و همکاران، ۱۳۹۴: ۶۵۳). بنیادی‌ترین درس قرن بیستم، مسئله ساختاری و کنترل جرم در مدرنیته متأخر است که آسیب‌ها و محدودیت‌های دولت‌ها را آشکار ساخت (گارلند، ۱۳۹۴: ۳۵۰). پاسخ‌دهی نظام‌مند و یکپارچه به پدیده مجرمانه با لحاظ هنجارمندی جامعه می‌باید مطمح نظر دولت‌ها قرار بگیرد.

۱- جهاد تبیین

تبیین در لغت به معنای «بیان کردن، روشن کردن، توضیح» آمده است (فرهنگ معین). واژه تبیین بدون سابقه در ادبیات دینی نیست و در قرآن کریم آثاری از آن در موضوعات مختلفی مشاهده می‌شود (نحل، ۴۴). «تبیین در علوم اجتماعی عبارت است از توصیف و تحلیل یک پدیده اجتماعی و کشف علت و چرایی پدیداری آن» (محسنی، ۱۳۹۷: ۱۲). با

توجه به شرایط و اقتضائات زمانی، ولی فقیه مسلمین با تعیین یک سازوکار راهبردی و مسائل کلان به آن قوام بخشیدند. مقام معظم رهبری، مفهوم تبیین را در کنار «جهاد» به کار بردند. جهاد یک مفهوم مقدس و اجتماعی است که در ادبیات دینی، با قصد قربت در پیگیری اهداف توحیدی صورت می‌گیرد. «جهاد یعنی یک حرکت جوشیده از اعتقاد و باور قلبی و ایمان و به کارگیری توانایی‌ها» (بیانات رهبری، ۱۳۹۸/۵/۱۰). «کلمه "جهاد" به معنای بذل جهد و کوشش در دفع دشمن است و بیشتر بر مدافعه به جنگ اطلاق می‌شود ولیکن گاهی به طور مجاز توسعه داده می‌شود به طوری که شامل دفع هر چیزی بوده که ممکن است شری به آدمی برساند» (طباطبایی، ۱۴/۱۳۸۶، ص ۸۲). در ادله نقلی از جهاد اصغر، جهاد اکبر (کلینی، ۵/۱۳۶۵: ۱۲) و جهاد کبیر (فرقان، ۵۲) یاد شده است.^۱ مقدمه و مؤخره این جهادها، مفهوم جهاد تبیین است که علاوه بر فهم و درک بهتر از مطالب و تشخیص درست آن، روشنگری و انعکاس حقایق در جامعه مبتنی بر آرمان‌خواهی و ارزش‌یابی را پیگیری می‌کند. از متغیرهای کنترل و پیشگیری جرائم، عامل مذهب و اخلاق است که مفهوم جهاد تبیین دربردارنده آن در سطح کلان بوده و می‌تواند به طور رسمی و غیررسمی اعمال گردد.

تبیین که روشنگری و بیان حقیقت است، در مقابل دروغ قرار دارد. دروغ، اظهار آگاهانه خلاف حقیقت با هدف فریب است. دروغ یک فعالیت روان‌شناختی ارتباطی است که بیان‌کننده عامداً اطلاعات نادرست را به آماج خود (فرد یا گروه) با هدف جهت دادن به رفتار مخاطب ایجاب می‌کند. دروغ از طریق شکل‌دهی به اطمینان و اعتماد آماج که بدون اطلاع است، صورت می‌پذیرد (گسن، ۱۳۹۳: ۲۷ و ۱۴۲-۱۴۳). دروغ، چه شفاهی و چه کتبی، به صورت صرف بیان نمی‌شود بلکه با تقلب، تحریف و اغواآفرینی همراه است. مجموعه اقدامات تحریف‌شده، امنیت روانی جامعه را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد و شهروندان را در تصمیم‌گیری‌ها دچار خطای محاسباتی می‌نماید. مفهوم جهاد تبیین عبارت است از اقداماتی که با بیان و انعکاس حقایق با تأکید بر علل پدیده‌های اجتماعی مبتنی بر ارزش‌ها، از تحریف و اغواآفرینی جلوگیری کرده و شناخت و نگرش مخاطبین را سامان می‌بخشد. جهاد تبیین با تمرکز بر شناخت و کسب معرفت مخاطبین خود، در مقابل تحریف و اغوا به کار می‌رود اما ملازمه‌ای با آن ندارد و می‌تواند قبل از روایت پدیده اجتماعی به روشنگری و انعکاس حقایق آن اقدام نماید. مخاطبین جهاد تبیین می‌تواند فرد، گروه خاص و یا افکار عمومی باشند. جهاد تبیین درصدد جلوگیری از ادراک‌سازی کاذب و شکل‌گیری نظام محاسباتی نادرست در ذهن مخاطبین است که تصویری نامیمون و نامطلوب از آینده را پژواک می‌کند. تحریفات و اغواآفرینی‌های اجتماعی می‌تواند کنترل‌شده، هدفمند و با اهداف سودمندی با عوامل داخلی و خارجی باشد یا بدون دخالت سایر عوامل و بنا بر موقعیت حادث شود. منظور از پدیده اجتماعی، هر رویداد اجتماعی تحقق‌یافته یا تحقق‌نیافته است. جهاد تبیین با هدف شبهه‌زدایی از ذهن مخاطبین که مانند موریانه نابودکننده از درون و مثل ویروس مسری است، صورت می‌گیرد (بیانات رهبری، ۱۴۰۱/۵/۵). علم پیشگیری نیز ریشه در بهداشت همگانی دارد که با همه‌گیرشناسی رشدیافته، مسائل اجتماعی و بهداشتی خاص، انتشار و علل بیماری‌ها را بررسی می‌کند (ولش، فارینگتون، در نیکوکار و همکاران، ۱۳۹۴: ۶۵۲).

۲- نظریه‌های جرم‌شناسی مبتنی بر شناخت

شناخت و ادراک افراد از اطلاعات محیطی به عنوان متغیر اصلی در تکوین جرم لحاظ می‌شود. نظریه‌های جرم‌شناسی شناخت‌محور، با تمرکز بر قوه شناخت افراد به مطالعه جرائم در نحوه اندیشه و تفکر مجرمان می‌پردازند. منظور از دیدگاه‌های شناختی، بررسی فرایندهای ذهنی و شیوه مواجهه انسان با افکار مختلفی است که می‌توانند رفتار او را تحت تأثیر قرار دهند. در این دیدگاه، "شناخت" همچون رفتار، از قابلیت یادگیری برخوردار است. دیدگاه‌های شناختی

۱. امیرالمؤمنین (ع) از جهاد با زبان در کنار سایر مجاهدات‌ها با جان و مال یاد می‌کنند (نهج‌البلاغه، خطبه ۳۸۳ و نامه ۴۷).

معمولاً بر نحوه تفکر افراد و آنچه درباره آن فکر می‌کنند، متمرکز هستند و با تکیه بر متغیر ادراک (اجتماعی) بر نقش آن در شکل‌گیری رفتار انسان تأکید می‌نمایند (محسنی، ۱۳۹۷: ۸۵-۸۶).

۱-۲- پدیدارشناسی

پدیدارشناسی یک روش یا علم برای تحقیق، توصیف و تفسیر پدیده‌ها در نظر افراد و بر حسب تجارب زیسته آنان است که به ذهن، محتوا و موضوع آن می‌پردازد (بودلایی، ۱۳۹۸: ۲۱-۲۲). در راستای شناخت شخصیت مجرمانه، مفهوم پدیدارشناسی با تأکید بر اراده سالم انسان به شناخت ذهنیت مجرم اشاره دارد. طبق این نظریه، مسئله وجود ارزش‌ها و شکل آن‌ها و تعارضی که میان بزه‌کار و بزه‌دیده وجود دارد، بستری برای تکوین جرم خواهد بود (نوربها، ۱۳۹۲: ۱۲۴-۱۲۹). «ارزش‌ها، احساسات ریشه‌دار و عمیقی هستند که اعضاء جامعه در آن شریک‌اند. این ارزش‌ها، اعمال و رفتار جامعه را تعیین می‌کنند» (کوئن، ۱۳۸۷: ۵۸). ادراک اولیه افراد در تجارب زیسته روزمره از پدیده‌های اجتماعی که مفهوم آن را به ذهن منتقل می‌کند، ممکن است در افراد مختلف متفاوت باشد و به شناخت واحد نرسد. اگر تعداد ادراک غیر صحیح فرد از پدیده‌های اجتماعی به لحاظ کمیت و کیفیت ازدیاد یابد و این امر را مغایر با ارزش‌ها و منافع خود بداند، منجر به بروز حالت خطرناک و مجرمیت در وی با انبار شدن احساس نفرت می‌شود.

۲-۲- نظریه قدرشناسانه

مطالعات قدرشناسانه، نگرشی خاص در بررسی انحراف و جرم، با توجه ویژه به خرده‌فرهنگ‌های منحرفانه است. هدف این مطالعات، توصیف، شناخت و درک مفاهیم و تفاسیر اجتماعی است که طبقات مختلف افراد به وقایع، مفاهیم و اعمال دیگران نسبت می‌دهند. مهم‌ترین ویژگی مطالعات قدرشناسانه این بود که از طریق مشاهده و کاهش مشارکت دنیای اجتماعی افراد کج‌رو انجام می‌شد. هدف آن نیز ارائه دورنمای مبتنی بر شناخت افراد کج‌رو به روایت خود آن‌ها بود (محسنی، ۱۳۹۷: ۲۷۰-۲۷۲).

۳-۲- نظریه الگوی تفکر مجرمانه

«بر مبنای این نظریه، الگوهای تفکر مجرمین و غیر مجرمین، متفاوت از یکدیگر هستند. ازجمله مهم‌ترین ویژگی‌های منحرفین و بزه‌کاران عبارت‌اند از شناخت غیر واقعی و تحریف‌شده، تفکر خودتوجیهی، سوء تعبیر از نشانه‌های اجتماعی، جابجایی تقصیر، استدلال اخلاقی ناکارآمد، الگوهای اشتباه در مورد قدرت و حق و غیره. مجرمان در نتیجه تفکراتی از این دست، خود را قربانی تلقی می‌نمایند. آنان بر این عقیده‌اند که به اشتباه و غیر عادلانه مورد سرزنش واقع شده و از جامعه اخراج گردیده‌اند. این نظریه بر مبنای این فرض قرار دارد که اختلالات شناختی و تفکرات تحریف‌شده منحرفین و بزه‌کاران، از طریق توارث منتقل نشده بلکه فرا گرفته می‌شوند» (محسنی، ۱۳۹۷: ۸۶).

۴-۲- تعارض‌های شناختی

گاهی ممکن است بروز رفتار مجرمانه ناشی از تعارض شناختی باشد؛ حالتی که یک فرد، دو شناخت تناقض با یکدیگر را تحت فشار ناشی از یک حالت آزاددهنده انگیزی تجربه می‌کند. عدم حل این تعارض، بستری برای کج‌روی خواهد بود (محسنی، ۱۳۹۷: ۸۹-۹۱). در این حالت، هر قدر نیرومندی و شدت سائقه‌های شناختی در کثرت تکرار و در دسترس بودن بیشتر باشد، تعارض شناختی به تقویت ناهماهنگی‌ها منجر شده که ممکن است برخلاف نگرش یا موافق با آن باشد (بهنر، وانک، ۱۳۸۴: ۲۰۵).

۳- پیش‌زمینه جنایی

جرم به مثابه یک عکس‌العمل انسانی، پدیده‌ای اجتماعی است که نتیجه و معلول عواملی است که تناسب مستقیمی با شخصیت فرد بزه کار و چگونگی محیط اجتماعی و کیفیت فرهنگ حاکم دارد (نجفی توانا، ۱۳۹۶: ۱۴۹). مجرمین و منحرفان به عنوان افراد خارج از محیط اجتماعی جامعه فرض نمی‌شوند بلکه در بطن جامعه و اجتماع حضور دارند و ماهیت آنان با دیگران تفاوتی ندارد. باین حال، تحت تأثیر عواملی، هسته مرکزی شخصیت مجرمانه در این افراد شکل می‌گیرد (موریس گسن، ۱۳۹۴: ۸۱). همه ما در زندگی روزمره خود اقدام به تصمیم‌گیری‌هایی می‌نماییم که عوامل متعدد زیادی در آن نقش دارند. تصمیم‌گیری‌ها، نمود اندیشه‌های شخص و پیامدهای آن در بازخورد بهبود نقش اجتماعی مهم هستند. تصمیم‌گیری‌ها بر اساس منطق و نوع نگرش و ارزیابی موقعیتی، طی نظام محاسباتی عقلانی شکل می‌گیرند. در ارزیابی موقعیتی، اطلاعاتی که از محیط پیرامون ما منعکس می‌شوند، در رفتار روزمره ما تأثیرگذار هستند. این رفتارها ممکن است مطابق با نگرش‌های ما یا مخالف با آن‌ها باشند. اما نکته مهم، شدت تأثیرپذیری قوه شناخت از محیط اطراف است. پدیده‌های اجتماعی که در جامعه اتفاق می‌افتد، از دریچه شناخت اجتماعی شهروندان می‌گذرد. «شناخت اجتماعی به بررسی و مطالعه این موضوع می‌پردازد که مردم چگونه به تفسیر اطلاعات مربوط به دیگر افراد می‌پردازند و چگونه این اطلاعات را تجزیه و تحلیل می‌کنند» (هیئت مؤلفان، ۱۳۹۱: ۴۸۲). جرم یک عملکرد اختیاری ناشی از وجود قدرت انتخاب و هدفمند بودن و تلاشی برای سازگاری و حل مسئله است. روند تصمیم‌گیری منتهی به جرم، نشان‌دهنده محدودیت قدرت تفکر و عقلانیت بزه کاران است. یک تصمیم‌گیرنده در حقیقت به دنبال پیدا کردن بهترین راه حل نیست بلکه بیشتر به دنبال پیدا کردن یک راه حل رضایت‌بخش است (موریس گسن، ۱۳۹۴: ۱۱۰-۱۵۱). پیش‌زمینه‌های شناختی باعث شکل‌گیری شکاف نگرش و اندیشه‌های طبقاتی «ما علیه دیگران» در خرده فرهنگ مجرمانه می‌شود که با دوقطبی‌سازی، به تدریج و به شکل نرم احساس تنفر و ناامیدی را ترویج می‌کند. تقابل انسان در موقعیت‌های اجتماعی، با زاویه دار شدن از هنجارهای اجتماعی، شخصیت مجرمانه را در فرد شکل داده و حالت خطرناکی را به وجود می‌آورد که طبق قانون احتمالات، میزان احتمال ارتکاب جرم افزایش می‌یابد. جرائم شناختی با انحراف شناختی آغاز می‌شوند. در نیمه دوم سده بیستم، مفهوم انحراف در ادبیات علمی ظهور کرد که در نوجوانان و جوانان، صبغه بیشتری دارد (آنسل، ۱۳۹۵: ۱۲۵). انحراف و کج‌روی شناختی مخاطبین، ارتباط آنان با هنجارها و واقعیت‌های موجود را زاویه دار می‌کند و به تدریج، دلیل تراشی و توجیه در خنثی‌سازی پلیس درونی را به همراه دارد.

تصمیم‌گیری‌ها ممکن است بر اساس «پیش‌فرض‌ها»^۱ صورت پذیرند. در دانشنامه آکسفورد درباره پیش‌فرض‌ها آمده است: «چیزی که شما آن را درست می‌دانید و از آن به عنوان آغاز استدلال استفاده می‌کنید، هرچند ثابت نشده باشد؛ عمل مبتنی بر اعتقاد به درست بودن آن». پیش‌فرض‌ها حاصل جمع شناخت و ادراک قبلی مخاطب در تجربیات اجتماعی است. تصمیم‌گیری‌ها و عملکرد بر اساس پیش‌فرض‌های شناختی با اطلاعات حصولی در جذب موارد مشابه و تضاد با موارد غیر مشابه پیش‌فرض‌ها است. پیش‌فرض‌ها قدرت تفکر تحلیلی^۲ را نفی و یا در صورت تحلیل رویدادها، بر نتیجه استدلال و نحوه تفسیر ذهنی از پدیده‌ها تحمیل می‌شوند. پیش‌فرض‌ها می‌توانند آن دسته از اطلاعات و مفاهیم خلاف واقعی باشند که نتیجه و هدف را توجیه می‌کنند. وجود زمینه‌های جنایی مبتنی بر پیش‌فرض‌های شناختی می‌تواند با لحاظ سایر عوامل «پیش‌فرض‌های جنایی»^۳ به وجود آیند. بر این مبنا، نظریه‌های اعتراض مدار با این پیش‌فرض‌ها که صاحبان قدرت، مرتکب تعدی و ظلم می‌شوند، به دیده ناهمگن و زاویه دار به آنان نگاه می‌کنند. از این دیدگاه، جرائم پاسخی در مقابل جرائم صاحبان قدرت از جمله خشونت پلیس، فساد دولتی، رشوه‌گیری، نقض حقوق مدنی و استفاده

1. presuppositions

2. analytic thought

3. criminal Presuppositions

از سرمایه عمومی است (وایت، هینس، ۱۳۸۹: ۴۳). جرم‌شناسی فرهنگی ریشه تمامی جرائم را فرهنگ می‌داند که با وضع رویکرد جدیدی از انتقاد اجتماعی، جرم و انحراف را معلول تعریف گروه‌های قدرت عنوان می‌کند و شاخص‌های اجتماعی دیگران، درک و نگرش ما را نسبت به زندگی شکل می‌دهد (پرسدی، ۱۳۹۶: ۲۷-۲۸). نظریه جرم‌شناسی فمینیستی بر این پیش فرض استوار است که زنان از نظر ساختاری در جامعه در وضعیت نامطلوب ناشی از عدم تساوی جنسیتی و عدم آزادی اراده زنان در نظام حقوقی قرار دارند (وایت، هینس، ۱۳۸۹: ۱۸۰). برعکس، خشونت علیه زنان می‌تواند بر اساس پیش فرض‌های نواقص زیستی و روانی زنان و کج فهمی‌های ناشی از آن باشد. جرائم و خشونت‌های علیه جان و مال افراد که از مجنی علیه سلب حرمت می‌شود، می‌تواند ناشی از پیش فرض‌های برتری طلبی مذهبی، دینی، قومی و نژادی باشد. جرائم علیه مهاجران ممکن است مبتنی بر این پیش فرض باشد که آنان برای بزه کار به منطقه جدید پا گذاشته‌اند. انواع متعددی از پیش فرض‌های جنایی، مولد خشونت و جرائم هستند. پیش فرض‌های شناختی منجر به جانب‌داری^۱ و پیش‌داوری^۲ می‌شوند. پیش‌داوری‌ها و تصمیم‌گیری‌های از پیش تعیین شده در روابط اجتماعی نیز پیامدهای غیرمنطقی را به همراه خواهند داشت.

۴- عوامل پویایی جرم

«واکنش انسان متناسب با ساختار شخصیتی وی و ناشی از تأثیرات عوامل درونی و محیط بیرونی است» (نجفی توانا، ۱۳۹۶: ۱۷۱). با تشکیل پیش فرض‌های شناختی، پیام‌ها و اطلاعات نزدیک به آن در ذهن مخاطب جذب می‌شوند. این پیش فرض‌های شناختی جرم‌زا، رفته رفته نگرش و زاویه دید شهروندان درباره مسائل و پدیده‌های پیرامونی را دگرگون می‌کنند. با فراهم شدن این پیش زمینه، با وجود عامل پویایی جرم، گذر اندیشه به فعل مجرمانه، محقق شده و فرد تحت تأثیر عامل جرم، مرتکب رفتار مجرمانه می‌شود. محرک پویایی جرم، فرد را در تنگنای آزادی و یا بی‌عدالتی قرار می‌دهد و صرف نظر از وضعیت و موقعیت اجتماعی آنان، وی را تحریک به واکنش می‌نماید. دیدگاه‌های شناختی تأثیر آتی به لحاظ رفتار مجرمانه ندارند بلکه با گذر زمان و به تدریج با تغییر شناخت، منجر به ناسازگاری اجتماعی و گسست فکری افراد می‌شوند که تحت تأثیر عواملی در موقعیت محیطی، رفتار بالقوه فرد به بالفعل می‌رسد. به دنبال وجود محرک‌های پویایی جرم، موج جرم^۳ ایجاد خواهد شد. حوادث مهم اجتماعی که زمینه‌های شناختی و نوع نگرش آن در شهروندان وجود دارند، افراد را تشحیذ و تهییج به واکنش در برابر آن می‌نماید. محرک پویایی جرم می‌تواند به عنوان یک شوک اجتماعی، کل جامعه را تحت عوامل فرهنگ، قومیت و نژاد ملتهب نماید. اطلاعات مبتنی بر دروغ‌نشانگر مجموعه اقدامات صورت گرفته جهت روکش دار کردن پدیده اجتماعی، مصادره به مطلوب نمودن آن و ارائه به جامعه مصرفی است. نوجوانان و جوانان جزء مصرف کنندگان اطلاعاتی هستند که تحت عواطف و هیجان در این وضعیت‌ها مرتکب جرم می‌شوند. رفتار، مشخصه اصلی شخصیت است که یک محرک اولیه و یک هدف نهایی دارد. رفتار در قلمرو عواطف قرار دارد و بر این اساس، عواطف، محرک اصلی رفتار بوده و هدف نهایی آن را تعیین می‌کند (هیئت مؤلفان، ۱۳۹۱: ۳۹۲-۳۹۳). نوجوانان و جوانان، سرمایه‌های اصلی در هر جامعه‌ای هستند و دل آنان مانند زمین بایری بوده که هرچه در آن بیفکنند، می‌پذیرد (نهج البلاغه، نامه ۳۱)؛ اما باید دانست که نسبت به نوجوانان و جوانان، هر کس این زمین بایر را آباد و احیاء نمود، زمین برای او خواهد بود. نوجوانی و جوانی، دوره کارآموزی تفکر^۴ است.

1. bias

2. prejudice

3. wave crime

4. apprenticeship in thinking

۵- فرهنگ و رسانه‌های جمعی

روابط اجتماعی بر پایه فرهنگ و تمدن شکل می‌گیرند که حلقه اتصال افراد دارای دیدگاه‌ها و ارزش‌های مشترک است. فرهنگ، روح جامعه بشری و وجه متمایز آن از دیگر جوامع است. «فرهنگ را می‌توان به عنوان مجموعه رفتارهای اکتسابی و ویژگی اعتقادی اعضاء یک جامعه معین تعریف نمود» (کوئن، ۱۳۸۷: ۵۶). با توجه به ویژگی اکتسابی بودن فرهنگ، امکان تغییر و تحول در فرهنگ و آداب و رسوم افراد در جامعه وجود دارد. نگرش افراد ممکن است تحت شرایطی با توجه به عوامل یادگیری اجتماعی، مقایسه اجتماعی و یا عوامل ژنتیک، تغییر یا شکل بگیرد (هیئت مؤلفان، ۱۳۹۱: ۲۸۷). «انتظارات، باورها و هنجارهای فرهنگی بر تمامی رفتارها تأثیر می‌گذارند» (نیکوکار و همکاران، ۱۳۹۴: ۳۸۵). نگرش‌ها دربرگیرنده پاسخ‌های شناختی، رفتاری و عاطفی هستند و به دلیل اینکه مرکز زندگی اجتماعی محسوب می‌شوند، روابط اجتماعی افراد را طراحی می‌کنند. نگرش‌ها بیانگر هویت پذیرفته‌شده افراد است. نگرش‌ها علت رفتار یا معلول آن هستند که در پردازش اطلاعات پیرامونی در جذب موضوعات موافق نگرش و تضاد با خلاف نگرش مؤثر واقع می‌شوند (بهنر، وانک، ۱۳۸۴: ۱۷-۲۶)؛ بنابراین، طرز نگرش به ارزش‌ها و پدیده‌های اجتماعی می‌تواند متفاوت باشد. با رشد و تحولات اجتماعی، روابط اجتماعی نیز شاهد دگرگونی‌هایی بوده است. جوامع سنتی و مکانیکی جای خود را به جوامع ارگانیکی دادند که به دنبال آن، شاهد ارزش‌های نوظهور و تکثر ارزش‌ها بودیم. نقش‌ها و پایگاه‌های اجتماعی در جامعه بازتعریف شده و روابط اجتماعی نوین شکل گرفته است. این روابط اجتماعی نوین منجر به بزه کاری نوین اجتماعی شده است. برخی، این روابط نوین اجتماعی را «مدرنیته متأخر» نامیده‌اند که روند تحولات، یک فرآیند اجتماعی، اقتصادی و فرهنگی را رقم زده و مبتنی بر آن به تغییر تجربه جرم، ناامنی و نظم اجتماعی در الگوهای سازمان‌دهی شده در کنترل جرم معاصر انجامیده است (گارلند، ۱۳۹۷: ۱۳).

با ظهور فناوری‌های نوین ارتباطات و جامعه اطلاعاتی، معاشرت‌های نوین اجتماعی شکل گرفته است. در این راستا، یکپارچگی جهانی با کوچک‌نمایی زمان و فضا، منجر به جهانی‌سازی نظارت شده است (محسنی، ۱۳۹۷: ۴۰۳). شکل‌گیری گردش آزاد اطلاعات در جامعه به‌خصوص در بستر فضای مجازی که موازی با فضای حقیقی، دارای ارزش‌ها و هنجارهای اختصاصی نوظهوری است، زندگی روزمره شهروندان را تحت الشعاع قرار می‌دهد. تحریف و اغوا در هر دو فضای حقیقی و مجازی امکان تحقق دارد اما به علت قابلیت و ویژگی‌های فضای سایبری، اشتباه نظام شناختی مخاطبین با لقاء مطالب و محتوای کذب، بیشتر مطمح نظر واقع می‌شود. پاشنه آشیل تحریف و اغواآفرینی‌ها، بستر فضای مجازی است. در سال ۱۹۷۶ و در پی افزایش جرائم خشونت‌آمیز در کشور فرانسه، به دستور رئیس‌جمهور این کشور، کمیته‌ای مأمور مطالعه و بررسی این امر و علل ترس از جرم و احساس عدم امنیت آن در جامعه شد. این کمیته ضمن پرداختن به ماهیت خشم به این نتیجه رسید که ترس از جرم و احساس عدم امنیت در جامعه معلول شناخت شهروندان و نحوه بازخورد حوادث در اذهان عمومی است. ترس از جرم نتیجه سه عامل تجربیات شخصی، محیط و گفته اطرافیان و رسانه‌های گروهی عنوان شد. افزایش احساس عدم امنیت مردم با ازدیاد اخبار جنایی در رسانه‌ها کاملاً هماهنگ است؛ اینکه کافی است لحن روایت و توصیف این رسانه‌ها از پدیده‌های اجتماعی تغییر یابد تا احساسات عمومی مردم تهییج گردد (پرفیت و همکاران، ۱۳۷۸: ۳۹-۴۱). با پیشرفت تکنولوژی و در دسترس بودن رسانه‌های جمعی^۱، هر یک از کاربران قرائت‌های متفاوتی را از پدیده‌های اجتماعی به اشتراک می‌گذارند.

در بستر فضای مجازی، معاشرت‌های نوینی در روابط اجتماعی شکل گرفته و قوانین تقلیدی و یادگیری اجتماعی بر پایه جرم‌شناسی سنتی، حاصل مجموعه معاشرت‌های افتراقی در فرایند ارتباط جمعی در کمیت، کیفیت و کثرت هم‌نشینی‌ها است (محسنی، ۱۳۹۷: ۱۵۸). پیامدها و آثار تحریف و اغواآفرینی در بستر فضای سایبر بسیار مخرب‌تر از

فضای حقیقی است. به لحاظ کثرت تعداد مخاطبین و کیفیت اطلاع‌رسانی، حجم زیادی از اطلاعات را در کوتاه‌ترین زمان منتقل می‌نمایند. ویژگی‌های اصلی جرائم سایبری شامل ۱- سیالیت و انعطاف‌پذیری عناصر تشکیل‌دهنده جرم در زمان و مکان، ۲- آسانی گمنام و ناشناس ماندن نسبی مرتکبان در فضای شبکه‌ای که درواقع، شناسایی آنان و محل ارتکاب جرم را دشوار می‌نماید و ۳- جهانی بودن گستره ارتکاب بزه که به کاربران اجازه می‌دهد بتوانند جرم را بدون حضور در محل حضور بزه‌دیده و از اقصی نقاط جهان انجام دهند، است. جلوه‌های نوین بزه‌کاری سنتی نیز در بستر سایبری و یا سایر جرائم که مختص فضای سایبری است، اتفاق می‌افتد (نجفی ابرندآبادی، دیپاچه در پیکا، ۱۳۹۵: ۱۲-۱۳). اصولاً پیشگیری، مدیریت و کنترل جرم و انحراف در این بستر دشوار خواهد بود و نرخ سیاه جرائم در فضای مجازی با روند صعودی همراه است. دروغ و شایعه‌سازی‌ها ممکن است در ابتدا جزء مزاح‌های رسانه‌های جمعی باشد اما رفته‌رفته سودمندی آن باعث جلب توجه مجرمان و بهره‌برداری‌های نامشروع می‌شود. امروزه، احزاب و گروه‌های سیاسی، گروه‌های خصوصی، شرکت‌ها و افراد سودجو به منظور اهداف سودمندی فردی و گروهی می‌توانند از تحریف و دروغ‌پردازی‌ها سوءاستفاده‌های اقتصادی، اجتماعی، فرهنگی و امنیتی نمایند. به عنوان مثال، احزاب برای پیروزی در انتخابات با شایعه علیه حزب رقیب باعث ایجاد مخاطراتی علیه جامعه و امنیت روانی آن شده که درنهایت ممکن است منجر به بی‌اعتمادی مردم از حکومت و عملکرد آن شوند. عوامل خارجی دخیل در ماجرا نیز می‌توانند نقش پررنگی ایفا نمایند. گروه‌های خصوصی و شرکت‌ها با اهداف اقتصادی با دروغ‌پردازی در مسائل اجتماعی، زمینه را برای عدم ثبات بازار اقتصادی مثل بورس فراهم می‌کنند. گردش اطلاعات در حجم بسیار زیاد، در مسائل روزمره، تصمیم‌گیری‌های شهروندان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و ممکن است بنیان‌های فکری مخاطبین را دگرگون سازد؛ بنابراین، «مهم‌ترین چالش کشور ما یک چالش ذهنی است» (بیانات رهبری، ۹۷/۱/۱). «تسلط بر مغزها برای دشمن خیلی باارزش‌تر از تسلط بر مرزهاست» (بیانات رهبری، ۱۴۰۱/۹/۵). تحریف‌ها و اغواآفرینی‌ها شناخت شهروندان را تحت تأثیر قرار می‌دهد و این نیازمند «تبیین» مفاهیم درست از نادرست و لزوم تشخیص آن است. با توجه به جهانی شدن جرم تحت عوامل گوناگون، امروزه جرائم مبتنی بر پیش‌فرض‌های شناختی در سراسر دنیا رو به گسترش بوده که نیازمند مدیریت و کنترل خطرات ناشی از مدرنیته است.

۶- ویژگی‌های جهاد تبیین در سیاست جنایی

مفهوم پیشگیرانه جهاد تبیین، جرائم مبتنی بر نگرش‌ها، شناخت و برداشت‌های ذهنی از پدیده‌های اجتماعی و علل آن در وضعیت پساجنایی و تشخیص حالت خطرناک و همچنین، وضعیت پیشاجنایی در جلوگیری از تکرار جرم و بازپروری مجرمان را پوشش می‌دهد. اقدامات کنشی جهاد تبیین با بسترزدایی و روشنگری از تحریفات، اغواآفرینی، انتشار دروغ و روایت مجعول جلوگیری نموده و با ممانعت از شیوع ویروس هم‌گیری کج‌فهمی، جامعه را واکسینه می‌کند. اقدامات واکنشی جهاد تبیین نیز اقدامات لازم را به منظور جلوگیری از تکرار جرم، بازپروری و سازگاری مجرمان در جامعه انجام می‌دهد. جهاد تبیین فقط به دنبال شناسایی تحریفات و بازگویی حقایق با ابتناء بر آن نیست بلکه می‌تواند با رویکردی کنشی یا واکنشی با ایجاد مهارت در پردازش اطلاعات و بصیرت، شهروندان را از اپیدمی دروغ و تحریف محفوظ نماید. «رویه‌های عملی پیشگیرانه ممکن است توجه قانون‌گذار را به خود جلب نماید و به نوبه خود به تدریج در قالب قانون ضابطه‌مند شود» (نجفی ابرندآبادی، دیپاچه نیکوکار و همکاران، ۱۳۹۴: ۱۰). جهاد تبیین به دنبال متقاعدسازی مستدل و مستند در پرتو هنر بیان کردن بوده که در ابعاد گوناگون قابل تحقق است. «زبان هنر است که می‌تواند حوادث عظیم را تبیین و تشریح کند و ذهن‌ها را روشن نماید» (بیانات رهبری، ۷۷/۱۱/۱۳). تمرکز مفهوم جهاد

تبیین در پژوهاک صحیح پدیده‌های اجتماعی در ذهن مخاطبین است تا مانع جریان‌سازی‌های کاذب شود. جایگاه مفهوم جهاد تبیین در سیاست جنایی اسلامی می‌تواند حائز ویژگی‌های زیر باشد.

۶-۱- غیر قهرآمیز بودن

اقدامات پیشگیرانه برخلاف پاسخ‌های کیفری، غیر قهرآمیز و غیر سرکوب‌گرایانه با اهداف سازگار گرایانه هستند. در مباحث ارزشی و اعتقادی که بر اساس نگرش افراد است، اعمال زور باعث تشدید وضعیت خواهد شد. تولید محتواهای کذب، علاوه بر مسئولیت مدنی ناشی از ورود ضرر و زیان‌های مادی و معنوی، دارای مسئولیت کیفری نیز هست. تکیه بر پیشگیری‌های کیفری در موارد عمومی (ارعاب دیگران) و اختصاصی (بازدارندگی مرتکب) و بالا بردن هزینه ارتکاب جرائم مبتنی بر تحریف و اغواآفرینی با ارباب و وعید سزادهی، امری واجب و مهم در کنترل و مهار جرم خواهد بود. روش‌های مبتنی بر نظریه «قانون و نظم» و «تسامح صفر» در عدم مدارا با دروغ‌پردازان رسانه‌ای است که سازمان‌یافته و هوشمند فعالیت می‌کنند؛ حتی جرم‌انگاری و کیفرگذاری مضاعف بر اساس «عدالت استحقاقی» می‌تواند از جمله رویکردهای جامعه در کنترل جرم باشد (مک کنزی، در نیکوکار و همکاران، ۱۳۹۴: ۶۰۲). توجه به سایر روش‌های پیشگیری متناسب با شرایط و روابط اجتماعی نوین، در پاسخ‌دهی کنشی به پدیده‌های مجرمانه، سیاست جنایی را کارآمدتر نموده و هزینه کنترل و مهار جرم را کاهش می‌دهد که به‌عنوان اولویت اول سیاست جنایی تلقی می‌شود. با توجه به معیارهای سن، جنس، سابقه کیفری و سایر موارد، راهبردهای مختلفی برای پیشگیری از جرم و خنثی‌سازی افراد و بزه‌کاران بالقوه اعمال می‌گردد که مهم‌ترین سازوکار در مقوله پیشگیری از وقوع جرائم، استفاده تلفیقی از انواع روش‌های پیشگیرانه خواهد بود و صرفاً نمی‌توان با یک نگاه مجرد و انتزاعی با پدیده پیچیده و دائم‌التغییر بزه‌کاری مقابله نمود (نجفی توانا، ۱۳۹۶: ۵۸-۵۹).

۶-۲- مشارکتی بودن

تصمیم‌گیری در مورد مسائلی که در وضعیت افراد تأثیر می‌گذارد، مستلزم شنیدن نظرات متعدد و گفت‌وگوهای سازشی با اهداف مسئولیت‌پذیر نمودن است. جهاد تبیین به دنبال مشارکت افراد در مسائل اجتماعی مبتنی بر اطلاعات واقع و عدم دخالت دادن پیش‌زمینه‌های نامرتبط است. یکی از روش‌های اجرای عدالت، توجه به آموزه‌های عدالت ترمیمی است. عدالت ترمیمی، دیدگاهی نوین به جرم، مجرم و بزه‌کار در دایره روابط اجتماعی نوین است. مسئولیت‌پذیر نمودن مجرمان در قبال رفتار منحرفانه با قبول تعهدات و بهبود و التیام بخشیدن به وضعیت زیانبار بزه‌دیده، فرایند عدالت ترمیمی را به سمت مشارکتی نمودن و گفت‌وگوهای سازشی پیش می‌برد. عدالت ترمیمی در کاهش مداخله عدالت کیفری و لزوم توجه به نیازهای بزه‌دیده، نحوه پاسخ‌دهی جامعه به جرم و انحراف را تعدیل نموده و بر ضرورت تقویت رابطه میان بزه‌کار و اجتماع تأکید دارد. بزه‌کار با شناخت پیامدهای رفتاری خود با نوعی آموزش مبتنی بر احساس و عاطفه، طرز تفکر و عادت‌های ناپسند خود را اصلاح می‌کند (غلامی، ۱۳۹۷: ۷-۱۹). ماهیت مفهوم عدالت ترمیمی، گفت‌وگوهای سازشی و مشارکت طرفین دخیل در جرم با شناخت ابعاد و زوایای پنهان رفتارهای مجرمانه و پیامدهای مخرب آن است. تبیین و روشنگری بزه‌کار با تمرکز بر شناخت و سبک تفکر، بازخورد رفتار مجرم را در آینه عدالت نمایان می‌کند تا خود بر اعمال خود داوری نماید.

۳-۶- کاهش تنش‌ها و تعارضات شناختی

اقدامات تبیینی در جهت ادراک صحیح و شناخت واحد از پدیده‌های اجتماعی صورت می‌گیرد. اطلاعات کذب که در سکوها‌های مجازی با حجم گسترده منتشر می‌شوند، می‌توانند تعادل شناختی شهروندان را با تفاسیر خلاف واقع به صورت جهت‌دار تحت‌الشعاع قرار دهند. تبیین شناخت‌های هنجاری، سائق‌های شناختی مثبت را تقویت و هماهنگ با ارزش‌ها و نگرش‌های صحیح در جامعه می‌نماید. همچنین، روند سازگاری‌پذیری و اجتماعی شدن افراد را تصریح و احتمال بزه کاری را کاهش می‌دهد. جهاد تبیین، قدرت توصیف و تحلیل را رواج می‌دهد. وجود تفکر تحلیلی می‌تواند از تشکیل پیش‌فرض‌ها جلوگیری نماید.

۴-۶- لزوم توجه به ارزش‌ها و اخلاقی بودن تبیین

با توجه به فلسفه مجازات در اسلام، لزوم لحاظ شخصیت مجرم و مساعدت حاکم اسلامی در بازگشت وی به مسیر هنجاری جامعه مطرح نظر بوده است. شناخت مبتنی بر دروغ و تحریف ممکن است ارزش‌های حاکم بر جامعه را متزلزل نماید. جهاد تبیین با اهمیت‌بخشی به شخصیت افراد، گره‌های شناختی و برداشت‌های نادرست را (که ارزش‌ها را آماج خود کرده) مورد هدف قرار می‌دهد.

۵-۶- پیوستگی و همه‌جانبه بودن تبیین

روشنگری در رسیدن به شناخت واحد، منحصر در موضوع خاصی نیست و نیازمند بررسی همه‌جانبه در سایر موضوعات مرتبط و بیان حقایق موجود است؛ صرف یک بار تبیین نمی‌تواند کافی باشد و سائق‌های شناختی با کثرت بازخورد دروغ در ارتباطات اجتماعی، باعث تعارض شناختی می‌شوند. در مقابل، با پیوستگی اقدامات تبیینی می‌توان بر این سائق‌ها فائق آمد.

۶-۶- حمایتی بودن

از نظر مکتب اثباتی، مجرم فرد بیماری بوده که نیازمند درمان است. در همین راستا، نباید با اعمال اقدامات تأمینی و تربیتی، به صورت قهرآمیز با وی برخورد کرد. باین حال، در نظر مکتب کلاسیک با هدف تلافی‌جویانه، مجرم استحقاق صرف مجازات را به دلایل اخلاقی دارد تا از آثار نامطلوب جرم رهایی یابد. اقدامات تبیینی در سیاست جنایی با بزه‌دیده فرض نمودن بزه کار، تدابیر لازم جهت حمایت و پر نمودن خلأهای شناختی را فراهم می‌کند تا فرد را از محدوده جرم و انحراف خارج نماید. جهاد تبیین علاوه بر توجه به انحرافات اولیه به انحرافات ثانویه و بزه‌دیدگی مکرر در سایه پیش‌فرض‌های شناختی جنایی نیز می‌پردازد.

۷-۶- شفافیت

شفافیت در دل جهاد تبیین قرار دارد. شفافیت یکی از مؤلفه‌های حکمرانی مطلوب است که مردم و زمامداران را با هم در حل مسائل اجتماعی سهیم می‌نماید. نظارت و همکاری مردم احساس پرسشگری را در شهروندان تقویت می‌کند و به دنبال آن، مطالبه‌گری و عدالت‌خواهی افزایش می‌یابد.

۸-۶- آینده‌نگری

تحریف و اغواآفرینی‌ها تجربه نامطلوبی از آینده را رقم می‌زنند. جهاد تبیین با بررسی و روشنگری درباره علل مسائل اجتماعی، از شبهات و گره‌های شناختی و زمینه‌های آن بسترزدایی می‌کند. غالب پیش‌فرض‌ها، وضعیت آینده و روند

حاضر را، نامطلوب و غیرقابل تحمل عنوان می‌کنند که همین امر، جهاد تبیین ترسیم خودساخته و غیرواقعی آینده را آماج قرار می‌دهد.

۶-۹- سرعت در تبیین

وجود رسانه‌های جمعی و گردش آزاد اطلاعات و همچنین، سرعت مخابره اطلاعات می‌تواند روایت‌های متعدد و متفاوتی را نسبت به یک مسئله اجتماعی ایجاد نماید؛ بنابراین، سرعت در تبیین موضوعی بسیار مهم است که بدون آن ممکن است اقدامات تبیینی کم‌اثر باشد.

۷- سطوح پیشگیری

دستگاه سیاست جنایی در سطوح مختلف اقدام به مقابله با جرم و انحراف می‌کند. در این راستا، اتخاذ سیاست‌های کلان با مشارکت تمامی اعضای جامعه با مدل اجتماعی فراگیر صورت می‌گیرد. سیاست جنایی با محوریت اقدامات تبیینی، در سه سطح پیشگیری با مشارکت شهروندان، مداخلات منفعل در نوع اول و دوم و مداخله فعال در نوع سوم به پیشگیری می‌پردازد. نقش اصلی نهادهای رسمی، تدارک اجتماعی در تسهیل توان مشارکت شهروندان و ریل‌گذاری اطلاعات موردنیاز ساختاری است. تحریف و اغواآفرینی درباره پدیده‌های اجتماعی و علل آن‌ها ممکن است بر اساس کمیت و کیفیت بازخوردها و گردش اطلاعات، واکنش‌های متفاوتی را از ناحیه شهروندان ایجاد کند. به همین جهت لازم است سطوح مداخله و پاسخ‌دهی دستگاه سیاست جنایی سنجیده شود.

۷-۱- پیشگیری نوع اول

این نوع پیشگیری بیشتر علل بعیده جرم و انحراف را شناسایی و مورد هدف قرار می‌دهد. آموزش و پرورش کودکان و نوجوانان از سنین پایین، نحوه مواجهه با پدیده‌های اجتماعی و حل مسائل فردی و اجتماعی، سواد رسانه‌ای و تبیین فرهنگ و هویت اصیل در گروه‌های اجتماعی بوده و از این قبیل پیشگیری‌هاست. تولید محتوا به منظور جلوگیری از غلبه فرهنگ معاند ایرانی-اسلامی با تمرکز بر شناخت-رفتاری و با حفظ ارزش‌ها و معنویت دینی، امری مهم در توجه به آسیب‌های اجتماعی است. این نوع پیشگیری در وضعیت عادی، مهارت‌های اجتماعی و توان مشارکت شهروندان را ارتقاء می‌بخشد تا بر اساس مبانی دینی و ارزشی، قدرت تشخیص و کنش‌گری در مقابل تحریف‌ها و اغواآفرینی‌ها را داشته باشند. وظیفه اصلی متولیان فرهنگی، ایجاد قطب‌های اطلاعاتی در راستای شفافیت و تقویت قدرت نظارت مردم است. منحصر نمودن کنترل جرم بر نهادهای رسمی و دولتی از جنبه‌های مختلف خارج از ظرفیت‌های آنان بوده و میزان کارایی و اثربخشی این نهادها را با تردید مواجه می‌کند. این موضوع پذیرفته شده است که طی سازوکارهای مشخص، جامعه و نهادهای غیردولتی نیز در پاسخ‌دهی به جرم مشارکت نمایند. رویکرد مشارکتی و نقش دادن به مردم در نظام اداری می‌تواند اعتماد آنان را جلب و اجرای عدالت را تسهیل نماید (جمشیدی، ۱۳۹۴: ۱۷).

۷-۲- پیشگیری نوع دوم

«پیشگیری ثانویه به سمت افراد، گروه‌ها و وضعیت‌های معطوف است که احتمال وقوع جرم و کج‌روی در مورد آن‌ها بیش از دیگران وجود دارد و مداخله نکردن مؤثر و بازدارنده می‌تواند به بروز رفتارهای هنجارشکنانه و درگیر شدن در رفتارهای مجرمانه منجر شود. بدیهی است که برنامه‌ریزی برای پیشگیری از وقوع جرائم در موارد با احتمال وقوع بیشتر، ضروری‌تر و مهم‌تر است زیرا در این موارد، آستانه بزه‌کاری به شدت پایین آمده و خطر به صورت جدی و نزدیک، فرد و جامعه را تهدید می‌کند. تشخیص چنین وضعیت‌هایی به صورت بالینی و دقیق، اگرچه مورد تأمل و تردید است اما

نگاه اجتماعی و واقع‌بینانه به وضعیت‌های ناهنجاری اجتماعی و آگاهی از عوامل انحراف و کج‌روی و نیز شناخت ویژگی‌ها و نیازهای جسمی، روحی و روانی انسان‌ها می‌تواند به تشخیص این وضعیت‌ها کمک نموده و امکان برنامه‌ریزی برای مقابله با آن‌ها را فراهم آورد» (خسروشاهی، ۱۳۹۳: ۸۱).

۷-۳- پیشگیری نوع سوم

در این سطح مداخله نظام سیاست جنایی، جرم به وقوع پیوسته و آثار زیان‌بار فردی و اجتماعی آن نمایان است. مجموعه برنامه‌ها و اقدامات طرح‌شده در این مرحله به‌منظور جلوگیری از تکرار مجدد جرم و گسست اجتماعی و تأکید بر بازپروری و سازگاری اجتماعی مددجو است. «یک راهبرد پیشگیری از جرم تا زمانی که متضمن تدابیر مؤثر برای مقابله با مشکل تکرار جرم نباشد، کامل محسوب نمی‌شود. طبیعتاً، طراحان یک راهبرد کلیدی و کامل باید به این واقعیت آگاه باشند که امنیت عمومی با تعدد جرائم ارتكابی بزه‌کارانی تهدید می‌شود که قبلاً مشمول ضمانت اجرای کیفری شده ولی از ارتكاب مجدد منصرف نشده‌اند» (ابراهیمی، ۱۳۹۴: ۲۱-۲۲). منظور از بازپذیری، فرآیند سازگاری روان‌شناختی و اجتماعی یک فرد در محیط اجتماعی خاص خود (در محیط زندان، حین مراقبت‌های تعلیقی و یا پس از آزادی) است (ابراهیمی، ۱۳۹۴: ۲۹). «بزه‌کاران پیش از آنکه نیاز به شغل داشته باشند، نیازمند تغییر طرز تفکر خود هستند. این تغییر شناختی، آن را برای ایجاد علقه و وابستگی با نهادهای اجتماعی آماده می‌سازد» (مک کنزی، در نیکوکار و همکاران، ۱۳۹۴: ۶۱۴). تلاش برای تغییرات شناختی، علاوه بر توجه به انحرافات اولیه، به انحرافات ثانویه نیز کمک می‌کند. این تلاش باید نسبت به عدم بزه‌دیدگی افراد و تکرار آن نیز گسترش یابد.

نتیجه‌گیری

اجرای موفقیت‌آمیز برنامه‌های پیشگیرانه سیاست جنایی جامع که در جهت پرداختن به جرم در همه ابعاد تلاش می‌کند، باید از سطوح جامعه محلی شروع شود. پرداختن به تمامی مسائل مربوط به دروغ‌پردازی و شایعه‌سازی که روزانه میلیون‌ها محتوا در بستر فضای مجازی تبادل می‌شوند، امری بسیار دشوار و ناشدنی است. استفاده از ظرفیت‌های جامعه محلی و سازوکارهای کنترل غیررسمی جرم و انحراف و توان نهادهای محلی باعث ارتقاء و تقویت پاسخ‌دهی شده و نرخ سیاه جرائم را کاهش می‌دهد؛ اما موضوع به اینجا ختم نمی‌شود. به‌جای تمرکز بیشتر بر نهادها می‌توان اقدامات توسعه‌طلبانه را با محوریت خود شهروندان مبتنی بر سیاست جنایی مشارکتی با ایجاد پایگاه‌های تبیینی دنبال کرد. دولت می‌تواند با تسهیل توان مشارکت شهروندان و ایجاد بستر گفت‌وگو، ظرفیت نظام کنترل غیررسمی در کاهش جرم را تقویت نماید. جهاد تبیین با تمرکز بر شناخت و نگرش شهروندان به‌عنوان رویکرد، روش و شیوه پاسخ به پدیده مجرمانه، باید در سیاست جنایی و حکمرانی قضایی اسلامی، مطلق نظر قرار گیرد. جهاد تبیین در ماهیت خود دارای رویکرد کنشی و واکنشی در بیان مسائل و پدیده‌های اجتماعی مبتنی بر الگوی شناختی-رفتاری است. در رویکرد کنشی، مجموعه اقدامات صورت‌گرفته در مقابل تحریفات به‌منظور فهم صحیح از پدیده‌های اجتماعی و علل آن است. در رویکرد واکنشی نیز این اقدامات در پاسخ جامعه به پدیده مجرمانه متبلور شده و در سازگاری و بازپروری مجرمان ایفای نقش می‌کند. بدین صورت، قبل و بعد از تحقق، بزه را پوشش می‌دهد.

منابع

- قرآن کریم.
نهج البلاغه.
- آنسل، مارک. (۱۳۹۵). *دفاع اجتماعی* (ترجمه محمد آشوری، علی حسین نجفی ابرندآبادی، چاپ پنجم). تهران: گنج دانش.
- ابراهیمی، شهرام. (۱۳۹۴). *پیشگیری از تکرار جرم در پرتوی بازپندیری اجتماعی بزه‌کاران* (چاپ اول). تهران: میزان.
- بودلایی، حسن. (۱۳۹۸). *روش تحقیق پدیدارشناسی* (چاپ اول). تهران: اندیشه احسان.
- بهنر، جرد و وانک، میکائیل. (۱۳۸۴). *نگرش و تغییر آن‌ها* (ترجمه علی مهداد). تهران: جنگل.
- پرسدی، مایک. (۱۳۹۶). *جرم‌شناسی فرهنگی و کارناوال جرم* (ترجمه رؤیا آسیایی، چاپ اول). تهران: میزان.
- پرفیت، آلن و همکاران. (۱۳۷۸). *پاسخ‌هایی به خشونت: گزارش کمیته مأمور مطالعه در امر خشونت بزه‌کاری تحت ریاست آلن پرفیت* (ترجمه مرتضی محسنی، چاپ اول). تهران: گنج دانش.
- پیکار، ژرژ. (۱۳۹۵). *جرم‌شناسی* (ترجمه علی حسین نجفی ابروند آبادی، چاپ چهارم). تهران: میزان.
- جمشیدی، علیرضا. (۱۳۹۴). *سیاست جنایی مشارکتی* (چاپ دوم). تهران: میزان.
- جوان جعفری، عبدالرضا و سیدزاده ثانی، سید مهدی. (۱۳۹۱). *رهنمودهای عملی پیشگیری از جرم* (چاپ اول). تهران: میزان.
- خسروشاهی، قدرت‌الله. (۱۳۹۳). *مراحل سه‌گانه پیشگیری از جرم در آموزه‌های قرآنی* (چاپ اول). قم و مشهد: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه و بنیاد پژوهش‌های اسلامی آستان قدس رضوی.
- طباطبایی، محمدحسین. (۱۳۸۶). *تفسیر المیزان* (ترجمه محمدباقر موسوی همدانی). قم: دفتر انتشارات اسلامی.
- غلامی، حسین. (۱۳۹۷). *عدالت ترمیمی* (چاپ هفتم). تهران: سمت.
- کلینی، ثقه‌الاسلام الشیخ. (۱۳۶۵). *اصول کافی* (مصحح علی اکبر غفاری و محمد آخوندی). تهران: دارالکتب اسلامی.
- کوئن، بروس. (۱۳۸۷). *مبانی جامعه‌شناسی* (ترجمه غلام‌عباس توسلی، رضا فاضل، چاپ هجدهم). تهران: سمت.
- گارلند، دیوید. (۱۳۹۷). *فرهنگ کنترل: جرم و نظم اجتماعی در جامعه معاصر* (ترجمه حمیدرضا ملک محمدی، چاپ اول). تهران: میزان.
- گسن، رمون. (۱۳۹۳). *جرم‌شناسی بزه‌کاری اقتصادی (نظریه عمومی تزویر)* (تحقیق و ترجمه شهرام ابراهیمی). تهران: میزان.
- گسن، موریس. (۱۳۹۴). *اصول جرم‌شناسی* (ترجمه میر روح‌الله صدیق، چاپ سوم). تهران: دادگستر.
- محسنی، فرید. (۱۳۹۷). *نظریه‌های جرم‌شناسی* (چاپ اول). تهران: مرکز مطبوعات و انتشارات قوه قضاییه.
- نجفی توانا، علی. (۱۳۹۶). *جرم‌شناسی* (چاپ نوزدهم). تهران: آموزش و سنجش.
- نوربها، رضا. (۱۳۹۲). *زمینه جرم‌شناسی* (چاپ پنجم). تهران: گنج دانش.
- نیکوکار، حمید و همکاران. (۱۳۹۴). *دانشنامه پیشگیری از جرم آکسفورد* (برگردان فارسی گروهی از پژوهشگران حقوق کیفری و جرم‌شناسی، چاپ اول). تهران: میزان.
- وایت، راب و هینس، فیونا. (۱۳۸۹). *درآمدی بر جرم و جرم‌شناسی* (ترجمه میر روح‌الله صدیق، چاپ سوم). تهران: دادگستر.
- هیئت مؤلفان. (۱۳۹۱). *روانشناسی عمومی* (چاپ ششم). تهران: دانشگاه پیام نور.

